

ORSZÁGH LILI EMLÉKKIÁLLÍTÁSARÓL

Jövedelmező örület

Salvador Dalí, aki május 16-án lesz hetvenöt éves, spanyol származású, az USA-ban és Franciaországban tevékenykedő szürrealista festőként él a köztudatban. Nevéhez azonban sok minden fűződik még. Filmet rendezett, könyvet írt saját alkotói módszereiről, ékszereket, színházi jelmezeket és díszleteket tervezett, de leginkább az önreklámban tűnik ki kortársai közül.

Párizsba — taxin

Kiállításai már 1925—26-ban az elidegenedés élményére és az elmenthetőségre épültek. Elsősorban Freudból és filozófiai olvasmányából merített, mert azt valotta, hogy csak ezek képesek meghatni és megkönnyeztetni. Képeinek ekkori egyensúlya — fényes, világos, nagy távlatú tengeri tájak, sziluettek hajladoznak — ellentmondott Dalí állandó izgalmi állapotának. Párizsba utazott — taxin —, hogy megnézzék Picassót, Versailles-t és a Musée Grévin-t, a panoptikumot. Ekkor „furakodott be” — Breton szavaiival élve — a szürrealisták csoportjába.

Az újonc Dalí képei delíriumos és neurotikus állapotból fakadó rémhallucinációk, amelyek hivatása az oszlásnak, rothadásnak induló anyagi és szellemi állapot érzését keltené.

Dalí 1930-ban megjelent könyvében, a Látható nőben a „paranoiás kritikai aktivitást”, a filozófiai terminológia bőséges felhasználásával kidolgozott alkotás módszerét ismerteti. Dalí valóban rendkívül ügyességgel hasznosítja a vizuális megfigyeléseket, az emlékezet interpretációit és mindazt a torzítást, amelyet a pszichológiai rendellenességek és a patológikus véletlenek tudatos és módszeres kiaknázása nyújt számára. E túlburjánzó fantáziájú művész festményein mindig ugyanazt a tíz-tizenkét morbid ötletet — cernálábú elefánt, fiókok az emberi testben stb. — variálja, mégis minden képe más tartalom hordozójává válik.

Hangyák — kézből

A frottázstechnikához hasonló fogásokat is alkalmazott; különféle tárgyak érdes felületének „átdörzsölésével” állított össze kompozíciót. Azt, hogy álmaiból valóságot varázsol, a legrejtélyesebb naturalizmussal sikerül elérnie. Annyira tiszteli az aprólelkű realizmust, hogy képes elmenteni a csalóka látszathatóság, sőt a fényképtechnika alkalmazásáig is. Hogy ez utóbbiban milyen lehetőségeket látott, arról barátjával, Bunuellel készített filmjei, Az andalúziai kutya és az Aranykor tanúskodnak. Dalí boszorkányosan ismeri a sokkhatás eszközeit. Filmjeit nem technikai trükk-

kökel, hanem inkább szimbólumaival teszi megdöbbentővé, egyesek számára pedig megbotránkoztatóvá. Az andalúziai kutya nézői aligha felejtik el a borotvával keresztülvágott szem vagy a kézből előmászó hangyák premier plániát.

E szürrealista filmek után 37—38-ban Dalí hátafordított az izmusok eme utolsó képviselőjének; a reneszánsz hatása alá kerülve elkészítette a visszatérést az újabb alkotásaira jellemző klasszicizmushoz. Az USA-ban, ahol 1940-ben letelepedett, mégis komoly sikert aratott. Befolyásolta a divatot, a reklámművészetet, színpadi jelmezeket, díszleteket tervezett, balett-scenáriumokat írt, nevezetesen a Labirintust 1941-ben, az Erzelmes beszélgetést és a Bolond Trisztánt egy évvel később.

A szürrealista pápa átka

A háború után visszatért Spanyolországba, azóta főként szülőföldjén és Rómában él. Régi barátai azonban már csak meggaz-

dagodott bohócnak tartják. Nem tudják megbocsátani neki, hogy „színpadias pózolását Spanyolországban azoknak a reakciós erőknek a szolgálatába állította, amelyek győzelmükkel a legsúlyosabb csapást mérték arra a humanizmusra, mely a szürrealistáknak minden túlzó különcködésük ellenére mégiscsak fő ügyük volt” — írja Breton, a szürrealisták pápája, aki Dalí technikáját egyébként ultraretrográdnak és akadémikusnak nyilvánította.

Maga Dalí nem sokat törődik a kiközösítéssel, egyébként is inkább szadomazochistának és örültnek hirdeti magát, mint bármely festészeti izmus követőjének. Egy szó, mint száz: ennél jövedelmezőbb örülettel aligha találkozhatunk.

Az azonban bizonyos, hogy e hetvenöt éves művész a legvirtuózabb festők egyike és a meghökkenésnek éppúgy mestere, mint a klasszikus perspektívának. Leghíresebb képei mégis a szürrealizmus egyik, ún. veristikus ágának iskolapéldái. Ő a legnevesebb, a leggazdagabb, a leghatásosabb, de csöppet sem tiszteletrémeltő alakja a XX. század művelődéstörténetének.

MÁTRAHÁZI ZSUZSA

Dalí egyik szürrealista szobra, amelynek címe „Torreador Halucínogene Aux Cuillers”

Megkérdeztük...

Az igazság kiderülhet

Ötvenegyben jöttem a Jutába, szövönőnek. Egy héteg mindennap a kapu előtt álltam, hátha fölvennének. A félhatos vonattal bejöttem, délfelé mindig kiszóltak: nincs fölvetél. Szombaton már maradni akartam otthon, úgyse lesz ebből semmi. A nővérem nem is jött velem, rászántam magam mégis, most az egyszerű még szerencsét próbálok. Végre megnyílt a kapu, azt mondja az illetékes: te bejöhetsz, te is bejöhetsz, aki algyói volt, mind jöhetett. Ennél nagyobb dolog énvelem akkor nem történhetett volna. Gyárba kerültem!

A mostaniak válogatnak, azt mondják, ide nem megyek, ez nekem nem jó, elmegyek inkább máshová. Egy szóval se mondom, jöjjön vissza az a világ a fölvetélnél, mert sok ember keserősége árán termett az én öröömöm. Akik kint maradtak, azoknak is kellett volna a kereset. Fölvettek tanulóknak, kerek egy héteg tanulhattam a szakmát. Akiket most tanítok, két esztendő múlva állnak ott, ahol én a hét végén álltam. Azt mondta a Becker úr, a jövő héten magad dolgozol. Nem tudom én azt egyedül! Ha nem tudod, akkor fogod a szatyrot, és szépen hazamész! Haza nem mehetek, hatan vagyunk testvérek, apám kubikos, anyám napszámra megy, ha a gyerekek mellett mehet, az én pénzemre igen nagy szükség van otthon. Eltelik egy hónap, kirírják a nevemet a táblára. Én vagyok az, aki nem teljesíti a normát. A nevem miatt én még nem szegyenkeztem, el nem mehetek, de inkább fölakasztom magamat, ha még egyszer kiírnak. Tanulóbert kaptam, de fölött normát számoltak. Most azt mondom, egy csöppet nem csodálkozom rajta, de akkor a fal mellett jártam, ne nagyon vegyenek észre. Szégyen van a nevemen! Attól kezdve nekem nem mondta senki, hogy rosszul dolgozol. Amit ember elbírt, azt nekem bírom kell.

Öt évvel ezelőtt beteg lettem a vesémmel, nem tudtam, most mi lesz. Kikopik az ember a munkából, kiselejtezik, mint a zsákot, és mehet, ahová akar? Mindenféle megfordult a fejemben, de nem úgy lett. Jöttem hozzám, vállaltam el a tanulókat, munkában kevesebb, figyelemben több.

Az a dolgom, hogy tanuljanak meg a gyerekek jól szólni. Sok fortélyja van ennek, iskolában is tanulják, egyik héten a padban ülnek, másik héten itt dolgoznak. Hiába tudják elméletben a befűzést, a szövést, kezét is, lelket is hozzá kell ahhoz szoktatni. Van egy jó módszer, naplóba írják, mi történt velük. Amit beírnak, mindig megbeszéljük.

Amit beírnak, azt nekem tisztáznom kell vagy velük, vagy mással. Azért, hogy valaki tanuló, a munkában fölöttnek számít, tessék úgy bánni vele. Megyek a művezetőhöz, vagy jövök a Vörös elvtársához: ez így nem mehet tovább. Ezekből lesz a szövönő, föl-tétlenül meg kell becsülni őket. Volt egy művezető, sokat ordított a gyerekekre. Addig jutottunk, hogy szóba se állt már velem, mert én nem hagytam magam. Kiderült, beteg volt szegény, meglehet, azért volt ideges, mégis arra tanítom a kislányokat, ne viseljék el a durvaságot. Én se viselném el, ha velem valaki kiabálna. Nálunk ez a törvény: adjatok meg minden tiszteletet mindenkinek, de várjátok is el mindenkitől. Elromlik a gép? Menjete a művezetőhöz, vagy a helyetteséhez, kérjetek szépen segítséget, de ha valaki elkezd elötlöttek vagdosni a kulcsot, akkor mondjátok meg, hogy elég volt a cirkusból. Van, aki azt hiszi, itt vannak ezek a kis taknyos-pisís lányok, és megjátssza magát. Munkahely ez, nem bemutató színpad! Volt egy főművezetőnk, sok minden rábizonyult, éppen a lányokkal kapcsolatban, az lett a vége, hogy elment a vállalatból.

Az nem igaz, hogy mindig a művezető megy el. Az sem igaz,

hogy mindig a szövönőnek van igaza. Hogy ki menjen, ha menni kell? Az még nem fordult elő, hogy egy szövönő miatt elküldik a művezetőt, legföljebb akkor, ha sorozatban hagyják itt a gyárat. Akkor elkezdének figyelni, mi van itt. Amikor én elmentem, mert nem maradhattam tovább, akkor ugyan jöttek, vagy inkább hívtak, hogy mondják el mindent. Amíg a fölmondási idő le nem telt, semmit nem mondtam. Amikor aztán kifelé mentem a gyárból, csak oda kanyarodtam a főnökökhöz és kipakoltam. Ebből még nem lett változás, csak éppen sokan eljöttek akkor. Egyszer aztán jön értem a mostani osztályvezető, éppen akkor, amikor már beletanultam a gyufagyári munkába, hogy jöjjenek vissza, mert megváltozott minden. Sok szövönőt visszahívtak. Van munkaerőhiány, mindenki tudja, de orvosság is van rá: becsülni kell, aki rendesen dolgozik.

Most egészen más a helyzetem, de most is azt mondom, egy munkásnak nem lehet mindig igaza a művezetővel szemben. A gyerekeket mégis arra tanítom, ne hagyják magukat, amíg az igazukat ki nem vívták. Ilyesemből van legtöbbször a vita, hogy áll a gép, be kell írni az időt. Ha sokat áll, kevés prémiumot kap a művezető, ha keveset írnak be, a munkás jár rosszul. Az egyik lefelé akarja szöfolni, a másik fölfelé. Mindig van, aki félre akarja vezetni a főnököt, de az nem a gyakorlati szövolk közül való. Amikor én el akartam menni, akkor is azt mondta a főnök, megbízik bennem, nem ellenőriz, csak maradnak, mert tudja, hogy elvégzem a dolgom.

A lányoknak nem azt mondom, menjenek máshová, ha nem sikerült valami, inkább azt, hogy sikerüljen kell. Van itt annyi fórum, ahol az igazság kiderülhet, minek mennének máshová? Ha nem szeret dolgozni, akkor se menjen, mert dolgozni máshol is kell, ha keresni akar. Inkább itt becsülje meg magát.

A szabadságból szokott a legtöbb baj lenni. Szövönő igen ritkán teheti meg, hogy egyszerre kivesz egy hetet, vagy kettőt, úgy aprózza, ahogy a család kívánja. Én azt mondom, ha tölem elvárják, hogy jól dolgozzam, és jól is dolgozom, akkor is figyeljenek rám, amikor én kérek valamit. Ha azt mondja a szövönő, otthon kell maradnia, mert beteg a gyerek, és nem csukhatja rá az ajtót, akkor ne mondja neki senki, hogy a termelés érdeke mást kíván. Értem én, van úgy, hogy a gép mellé sem tud senkit állítani a művezető, és a gyárnak az a dolga, hogy termeljen, de azt is higgyék el, hogy nekünk is jó lenne egyszerre nyaralni. Csak hogy nem lehet.

Nyaralni én csak kétszer voltam. Még az elején, lány koromban egyszer, és tavaly, a családdal együtt. Kétszer a huszonegy év alatt. Nem panaszkodom, mert a lányomat viszont minden évben a vállalat vitte el nyaralni, és csak ötven vagy kétszáz forintba került a két hét. A családos beutaló nem akar összejönni sehogyse.

Most vagyok igazán bajban, mert azt mondják a kislányok, holnap nem jönnek dolgozni. Áprilisban nem kapták ki a szabad szombatot, állítólag. Akit eddig kérdezgettem, azt mondta, nincs igazuk a lányoknak. Beteg voltam még a múlt hónapban, utána kell nézmem. De mire tisztázhatom, ők már nem lesznek itt. Azt mondtam nekik, ti tudjátok, mi jár. Ha nem kaptátok ki a múlt hónapban, akkor igazatok van, maradjatok otthon. De ha tévedés van a dologban, akkor fejenként ugrik kétszázötven forint az osztályból. Mert azt is el kell viselni, ha másnak van igaza.

(Elmondta Pataki Mihályné, a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat újszedei szövőgyárának szegedi konfekciógyárában.)

HORVÁTH DEZSŐ